

РЕТРОСПЕКТИВА ІДЕЙ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ

В. В. МОІСЄЄВ, здобувач кафедри соціальної педагогіки та інформаційних технологій в освіті Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ)

***Анотація.** У статті здійснено ретроспективний аналіз еволюції ідей військово-патріотичного виховання в Україні. Розкрито погляди на проблему військово-патріотичного виховання на різних етапах розвитку суспільства.*

***Ключові слова:** ретроспективний аналіз, виховання, патріотизм, військово-патріотичне виховання*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Військово-патріотичне виховання студентської молоді на сьогодні є одним з пріоритетних напрямів національної системи освіти, про що йдеться в Указі Президента України, інших нормативно-правових документах.

Для того, щоб зрозуміти сутність ідей військово-патріотичного виховання в Україні, необхідно звернутися до історії, оскільки саме витoki, становлення, досвід, дають розуміння перспективи. У контексті означеної проблеми вважаємо за необхідне взяти до уваги особливості індивіду, як біологічного виду, його походження та усвідомлення власних коренів через історію та культуру. Питання військово-патріотичного виховання трансформувалося протягом розвитку суспільства та його колективної свідомості. Воно завжди повставало в «лихих» часи нашої історії, тому по своїй суті має яскраво виражений педагогічний та політичний характер, а відтак потребує глибокого аналізу в історико-педагогічному контексті.

Актуальність означеної проблеми обумовлена й політичною ситуацією в країні та світі в цілому. Якраз почуття патріотизму визначає ставлення громадян своєї країни, до різноманітності культури держави, до оточуючих людей, гуманізм та відстоювання при потребі військовим шляхом громадянських цінностей та суверенності держави. Звідси усвідомлення свого особистого внеску в науку, екологію, мистецтво, оволодіння майбутньою професією та безліч питань буття людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми військово-патріотичного виховання знаходили своє відображення у вітчизняній педагогічній думці з давніх часів. Особливо гостро та системно дана проблема висвітлена у часи Київської Русі, зокрема у Літописі Руському, Повчанні Володимира Мономаха дітям. Відомий філософ, педагог і мислитель Г. Сковорода, поняття патріотичного виховання розглядав з позиції пізнання й самопізнання: «Кожний повинен знати свій народ, а в народі пізнати себе. Якщо ти українець, то будь ним». К. Ушинський вважав патріотичне виховання, як обов'язок, відповідальність перед Батьківщиною: «Як немає людини без самолюбства, так і немає людини без любові до Батьківщини, і ця любов дає вихованню вірний ключ до серця людини і могутню опору для боротьби з його поганим» [1, 73].

На сьогодні спостерігаємо особливу увагу до досліджуємої теми, як серед відомих дослідників зокрема І. Д. Беха, А. М. Бойка, С. У. Гончаренка, В. І. Мірошніченко та ін., а також в ряді нормативно-правових документів, що на законодавчому рівні врегульовують питання військово-патріотичного виховання, зокрема: Закон України «Про оборону України»; Закон України «Про музеї та музейну справу»; постанова Кабінету Міністрів України від 15 вересня 1999 року №1697 «Про затвердження Національної програми патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства»; Указ Президента України від 25 жовтня 2002 року № 948 «Про Концепцію допризовної підготовки та військово-патріотичне виховання молоді»; Розпорядження Кабінету Міністрів від 27 серпня 2010 року № 1718 р. «Деякі питання військово-патріотичного виховання учнів загальноосвітніх закладів».

Мета статті: розкрити основні історико-педагогічні аспекти розвитку військово-патріотичного виховання молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ретроспектива (від лат. *retrospektare* – погляд назад) – погляд у минуле, огляд того, що було в минулому. Проблема військово-патріотичного виховання зароджується разом з родоплеменними відношеннями та набуває конкретних форм із появою держави. Проте початкове розуміння сутності й значущості людини як патріота своєї держави ще не можна вважати патріотизмом у прийнятому сьогодні розумінні.

Патріотизм – це любов до свого народу, країни. Саме слово походить від латинського «*patria*» – вітчизна. Патріотизм – це любов та відданість Батьківщині, прагнення своїми діями служити її інтересам [2]. Патріотизм є основою існування та розвитку будь-яких націй і державності, перетворюючи почуття в конкретні справи.

На кожному етапі розвитку суспільства світогляд має свої особливості, які пов'язані з географічним розташуванням, міжплеменними (державними) зв'язками, історичними подіями, міфологією, віруваннями і ін. Батько історії Геродот згадуючи праслов'янське плем'я – неврів Скіфської доби, що ймовірно жили на Поліссі вказував, що вони «кожного року на кілька днів перетворюються на вовків, а потім знову приймають людську подобу». Ймовірно це є свідченням військових традицій. Цікаво що така традиція зберігалась та подекуди існувала донедавна на Поліссі, адже тут вірили, якщо зустрінеш вовка в лісі то потрібно йому сказати: «І я вовк», і він тебе не зачепить» [3].

Східні слов'яни відокремились від слов'янської мовної сім'ї в V-VI ст. і створили систему виховання опираючись на первісну традицію за якою дітей залучали до конкретної трудової діяльності. Таким чином передавались уміння, традиції, звичаї, обряди та готовили воїна – захисника землі. Відповідно до Норманської теорії наприкінці IX – впродовж X століть з'являються варязькі дружини, що навчали військової дисципліні під час походів під проводом князів, брали участь у військових походах проти Хозарів та Візантії. Відомим фактом спільних військових операцій може бути похід 882 року під проводом князя Олега. Створивши міжплеменну слов'яно-варязьку армію, він об'єднав північну і східну Русь у єдину державу зі столицею в Києві. Про єдність східних слов'ян вказує Нестор-літописець в «Повести временных лет», він пише: «Послов'янськи ж кажуть на Русі: поляни, деревляни, новгородці, полочани, дреговичі, сіверяни, бужани».

«З часів великого переселення народів східні слов'яни перебували у стані вимушеного протистояння з гунами, хозарами, печенігами, тюрками, по-

ловцями, монголо-татарами», - говорить академік П. Толочко та вказує, що «...одним із суттєвих факторів історичного розвитку Русі X-XIII століть було її сусідство із кочовим світом степів». Таке сусідство зумовило розвиток військового та фізичного виховання слов'ян.

Однією з найбільших загадок української історії в прямому та переносному значенні являються "Змієві вали". Одного разу, як вказують древньослов'янські перекази, Микита Кожум'яка (зустрічаються варіанти - Альоша Попович) запряг величезне чудовисько (Змія) і проорав величезні борозни до самого моря. Звідси і назва - "Змієві вали", які представляють собою багатокілометрові насипи, укріплені дерев'яним каркасом, мають глибокий рів. Загальна протяжність цієї оборонної системи перевищувала 900-1000 км. Змієві вали проходять з Західної України і закінчуються в басейні річки Сіверський Донець, Харківської області. Таке укріплення позбавляло нападників ефекту раптовості, тому очевидно, що ці вали збудовані можливо в X-XI ст. тогочасними «військовими інженерами», щоб стримувати нападників з Причорноморських і Приазовських степів.

«Батько історії» Геродот Галікарнаський робить перший опис Північного Причорномор'я в своїй «Мельпомені». Вказується географічне положення, його міфологію, історію та згадує похід перського царя Дарія I, що б помститися скіфам за те, що вони колись удерлися до Мідії. Доля, історія, культура народів, які в різні часи заселяли Крим, значною мірою пов'язана з його географічним положенням. З розвитком держав, зростала конкурентність та інтереси припонтійських та середземноморських держав: Візантії, Тюркського і Хазарського каганатів, Київської Русі, Венеції. Найбільший тойдешній культурний вплив оказала Візантія. Завойовники і переселенці (германці, алани, хозари, булгари, печеніги, половці, адиги, лази, абхази, татари і інш.) також доволі швидко підпадали під вплив візантійської культури. А вже з поширенням християнства серед населення Криму цей процес ще більш поглибився та міняв світосприйняття. Відомо, що починаючи з V ст. виділялись кошти на посилення оборони, зокрема Херсонесу. В цей час відбувались постійні вторгнення «варварів», які кочували в степах Євразії.

«Олгох моонгоон зос олгох!!!» («давай дэнги, дэнги давай!!!» (монг.)) [4]. В епоху феодальної роздробленості Русі в 1237-40 рр., згуртована скотарська орда (монголо-татарське іго) робить спустошливу навалу, яка тривала до 1480 року, із спробою визволення в 1380 році під час Куликовської битви. Монголо-татарське іго стало гальмом економічного, політичного та культурного розвитку, однією з головних причин відставання Русі від передових європейських країн.

На початку XVI ст. польськими та литовськими магнатами була підкорена значна частина Середнього Придніпров'я, посилилась експансія католицизму, українське населення феодально залежне. В умовах антифеодальної боротьби та національно-релігійного гніту зароджується козацтво, яке стало головною силою на століття. Козаки займались «уходництвом», захищали свої землі, а часто й самі нападали на турецькі й татарські обози, здійснювали успішні морські походи. Вони оволодівали військовим мистецтвом, згодом з'являються елементи військової організації. Уходництво, те саме, що відхідництво. Втечі селян у XVI ст., а також міської бідноти, розорюваної купецькою лихварською верхівкою, у степи і були головною причиною виникнення тут вільного озброєного населення — козацтва, яке займалося землеробством і уходництвом, тобто мисливськими і рибними промислами на середній

течії і в низов'ях. [5] В ході постійної боротьби здебільшого з зовнішніми ворогами запоріжцям необхідно було приділяти основну увагу військовій підготовці для чого створювалась система військового вишколу з суровими правилами. Набирали юнаків до школи різними способами, одних віддавали батьки, потрапляли сироти, декого підбирали на війні і навіть заманювали гостинцями. Туди потрапляли юнаки з звідусіль і України, і Білорусі, Литви, Молдови, Польщі. Юнаки котрі готувались стати козаками гартували в собі не тільки тіло, а й душу. Такі здібності розвивались в іграх, танцях, різновид них змаганнях. Козаком міг стати тільки той, хто засвоїв правила і військову науку. Окрім школи, вишкіл проходив на службі у старшого козака, для чого потрібно бути трирокиджурою. Скоріш за все не існувало чітких критеріїв відбору козаків. Козаком ставав той, хто довів свою зрілість у військовому поході, показуючи набуті уміння та волю переносити всі негаразди військового життя. Велике значення в системі виховання для сучасної молоді має козацька система єдиноборств, бойовий танець Гопак. На жаль мало ми ще знаємо про Спас. Це суто оборонний вид боротьби. Та практично нічого ми не знаємо про козаків – характерників, яких можна зрівняти із сьгоднішніми екстрасенсами. Отже система виховання козаків робила їх загартованими й готовими до захисту Вітчизни. Період XVII-XVIII ст., культуру, побут, ідеологію ми пізнаємо із архівного матеріалу, літературних з документів й актів серед яких: московські, польські, турецько-татарські, угорські, шведські щоденники, спогади і листування. Адже частини окремих територій України належали деяким з цих країн, то значне місце для дослідження історії землеволодіння, господарства, історії культури та побуту, історії політичної думки та політичних рухів тієї доби дають нам маєткові і фамільні архіви, як вказує Енциклопедія українознавства. [6]

Починаючи з XVIII ст. з розвитком промисловості та суспільно-політичних відносин дослідники мають нову групу історичних джерел, а саме фабрично-заводські архіви. Не втрачають значення щоденники, мемуари та листування, наприклад гетьмана Пилипа Орлика, Петра Апостола. Важливим джерелом розуміння тогочасної історії є описи подорожей, такі як данського посла Юста Юля 1711 р., Академіка И. Гюльденштедта 1771-74 рр. В цей час на зміну рукописним джерелам приходять друковані, які стають вагомими вже в наступних періодах історії. «Готовий терпіти будь-які біди, лише б просвіщати людей», написав Іван Федоров у післямові до «Апостола».

Різноманітні акти й документи Української держави 1917-21 рр., а також української еміграції, мемуари й листування, а особливо преса розкриває нам той період. Певна частина матеріалів знаходиться за межами України, зокрема, у Росії, Польщі, США, Ватикані. Змістовними є документи Легіону Українських Січових Стрільців: (накази, списки, нагородні листи, щоденники, видання Пресової Квартири та ін.), колекція документів про діяльність урядів та армій ЗУНРу та УНР. Військово-історичні місячники – «Шляхи» (1915-1918), «Український Скиталець» (1920-1923), «Літопис Червоної Калини» (1929-1939), річник «Історичний календар-альманах «Червоної Калини» (1924-1939).

В перший же день Першої світової війни 1 серпня 1914 року, утворили Головну Українську Раду, яка 3 серпня видала маніфест до українського народу в Галичині, закликаючи до визволення України. Австрійське командування дало згоду на формування українського легіону під назвою «Українські січові стрільці», що стали першим військовим формуванням після знищення козацтва. Після збройного повстання 1 листопада 1918 р., була створена ЗУНР, але це загострило українсько-польські відносини, яку підтримувала Антанта.

Протистояння переросло у масштабну війну. Патріотичний дух та військовий вишкіл формувалися в дев'ятимісячній війні. Це була чітка система військового вишколу й виховної роботи включаючи керівний центр ідеологічної та культурно-освітньої роботи – Пресову Квартиру, власне видавництво, пресу, військово-духовенство.

Військово-патріотичне виховання у Галицькій армії передбачало формування дисциплінованих і вірних присязі воїнів. Галицька армія проводила культурно-освітню роботу серед населення, організовувалися наприклад концерти стрілецьких хорів і оркестрів.

Володимир Вінниченко в «Відродженні нації» (Історія української революції; марець 1917р. – грудень 1919 р.) пише «Настало свято революції. На руїнах царизму, на спалених охранных, участках, хапливо, на швидку, на перший час збивали нові рямці утворених відносин. Трудно було всій тій масі вибухлих сил, течій, прагнень дати якусь одну, всеобхоплюючу, всезадовольняючу форму. Але захват, але чуття волі, легкості, визволення перших ментів було тою формою всезадоволення. Владу переняв Комітет Державної Думи. Хай буде Комітет, хай живе Комітет. Запасний, революційний салдат, робітник, партійні й не партійні стали по всі боки Комітету на захист його, на піддержку, на боротьбу за його».

На патріотичному піднесенні з'являється непереможне прагнення солдат створення національних військових частин. Особливо це стало невідворотно, коли Уряд дозволив полякам формувати національні загони зокрема і в тилу. Вони розташовувалися з тим, щоб опанувати всією правобережною Україною в випадку прориву фронту в Галичині.

Йшла й політична боротьба. Так громада українців Гусятинського гарнізону 20 квітня 1917 р. прийняла резолюцію проти створення Українського національного війська, тому що воно може стати знаряддям "майбутнього українського імперіалізму, і що небезпека з боку нових кіл великодержавної буржуазії для його вільного національного розвитку може бути цілком усунута шляхом дальшого національного і політичного усвідомлення і організації широких народних мас, і перш за все солдат" [7].

Видатний українець Володимир Вінниченко маючи на увазі ЗУНР і УНР в праці «Відродження нації» вказує: "І обидва ці уряди орієнтувалися на ворогів українського народу, обидва хотіли рятувати свою маленьку владу й свій клановий земляк, на якій панували, з поміччю ворогів усієї України, а через те один шукав допомоги в одного ката - польській шляхті а другий у другого - Денікіна. Обидва продавали в неволю й визиск одну частину України за можливість гарцювати на другій. Тільки кожний продавав ту, на якій гарцював чи хотів гарцювати другий". Він глибоко критикує ту політику: " Отаманщина в лиці С. Петлюри й його "ідейного" підлизи "соціалдемократа" А. Лівіцького робила ще заходи в Варшаві для врятування своєї влади, оббивала ще пороги в польській імперіалістичної шляхті, канючила, випрохувала й навіть віддавала землю польським поміщикам на Поділля й Волині і за допомогою поляків здобувати загублену владу". Згідно договору А. Лівіцького й С. Петлюри з польським урядом Галичина відходила Польщі, зокрема п.1 "Територія Укр. Нар. Республіки має бути установа з такими кордонами: починаючи від Чорного моря по річці Дністру й від Дністра між Польщею й Україною по річці Збручу. Далі кордон У.Н.Р. на території бувшої російської імперії має пройти по західньо-північній Волині".

За якийсь час до влади в Україні приходять більшовики. 1922 року Україна

входить в склад СРСР.

Наближеними історичною пам'яттю для сьогодняшнього покоління є подвиг нашого народу в 1941-1945 рр., в боротьбі проти фашизму. Радянська система військово-патріотичного виховання спрацювала в повній мірі і відіграла важливу роль в відсічі ворогу, особливо на початковому етапі війни. «Все для фронту, все для перемоги!», такий заклик був сприйнятим усім народом, сотні тисяч йшли добровольцями на фронт.

Війна в Афганістані народила нових ветеранів, що звісно не схожі з тими, хто брав Берлін. Виникає нове розуміння «бойового братства», свого громадянського і військового обов'язку. Воїни-афганці надають теоретичну та практичну допомогу, спираючись на бойовий досвід, сприяють становленню української армії.

Новими подіями відкрита сьогодні історія України, зокрема на сході. Пройде ще час для осмислення, аналізу, історичної оцінки, але вже сьогодні можна розглядати феномен волонтерського руху, піднесений патріотичними почуттями.

Висновки. Отже з часів давньослов'янського епосу до сьогодення ми відчуваємо піднесення патріотичних почуттів, вибух героїзму, особливо в разі зовнішньої небезпеки. Змінюються епохи, розвиваються суспільно-економічні відносини, вдосконалюється озброєння й військова наука, але народ не зможе відстояти своє майбутнє без любові до своєї країни, без патріотичних почуттів.

Література

1. Ушинський К.Д. Питання про народні школи / К.Д.Ушинський // Твори: в 6 т. – Т. I. – К., 1954. – С. 67-93.
2. Патріотизм // Електронний ресурс. Режим доступу: <https://uk.wikiquote.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D1%82%D1%80%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%BC> – Назва з екрану.
3. Г. Л. де Боплан. Опис України. Пер. з фр. Я.І.Кравця, З.П.Борисюк. Київ, 1990. – 256 с.
4. Кожин В. «Монгольская эпоха» в истории Руси и истинный смысл и значение Куликовской битвы. В.Кожин // Наш современник. – 1997, №3. – С. 3-4.
5. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 10. – С. 528.
6. Енциклопедія українознавства. – Мюнхен, Нью-Йорк, 1949.- Т. 2.- С. 396-406.
7. Робітнича газета. – 1917. – 29 квітня.
8. Володимир Винниченко. Відродження нації (Історія української революції: марець 1917 р. – грудень 1919 р.). - Книга Роду, 2008. - 797 с.

REFERENCES

1. Ushy`ns`ky`j K.D. Pytannya pro narodni shkoly` / K.D.Ushy`ns`ky`j // Tvory` : v 6 t. – T. I. – K., 1954. – S. 67-93.
2. Patriotyzm // Elektronnyj resurs. Rezhym dostupu: <https://uk.wikiquote.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D1%82%D1%80%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%BC> – Nazva z ekranu.
3. G. L. de Boplan. Opy`s Ukrayiny`. Per. z fr. Ya.I.Kravcya, Z.P.Borysyuk. Ky-yiv, 1990. – 256 s.
4. Kozhy`nov V. «Mongol`skaya epokha» v y`story`y` Rusy` y` y`sty`nnyj smysl

у` znacheny`e Kuly`kovskoj by`tvы. V.Kozhy`nov // Nash sovremenny`k. – 1997, №3. – S. 3-4.

5. Slovny`k ukrajins`koyi movy`: v 11 tt. / AN URSS. Insty`tut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. – K.: Naukova dumka, 1970–1980. – T. 10. – S. 528.

6. Ency`klopediya ukrajinoznavstva. – Myunxen, N`yu-Jork, 1949.- T. 2.- S. 396-406.

7. Robitny`cha gazeta. – 1917. – 29 kvitnya.

8. Volody`my`r Vy`nny`chenko. Vidrozhennya nacyi (Istoriya ukrajins`koyi revolyuciyi: marecz` 1917 r. – grudен` 1919 r.). - Kny`ga Rodu, 2008. - 797 s.

РЕТРОСПЕКТИВА ІДЕЙ ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В УКРАИНЕ

В. В. МОИСЕЕВ, соискатель кафедры социальной педагогики и информационных технологий в образовании Национального университета биоресурсов и природопользования Украины (г.Киев)

Аннотация. В статье осуществлен ретроспективный анализ эволюции идей военно-патриотического воспитания в Украине. Раскрыты взгляды на проблему военно-патриотического воспитания на различных этапах развития общества.

Ключевые слова: ретроспективный анализ, воспитание, патриотизм, военно-патриотическое воспитание

RETROSPECTIVE IDEAS OF MILITARY AND PATRIOTIC EDUCATION IN UKRAINE

V. MOISEEV, Applicant for a degree of the Department of Social Pedagogy and Information Technologies in Education, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv)

Summary. The retrospective analysis of the evolution of military and patriotic education ideas in Ukraine has been studied. Views on the issue of military and patriotic education on different stages of society development have been researched.

Key words: retrospective analysis, education, patriotism, military and patriotic education

УДК 377. 3.046 (043.5)

РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ КОМПЕТЕНТІСНОЇ КОНЦЕПЦІЇ У ПІДГОТОВЦІ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ

І. А. МОСЯ́, кандидат педагогічних наук, науковий співробітник лабораторії змісту професійної освіти і навчання, Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, м. Київ

Анотація. У статті на основі факторного аналізу обґрунтовуються основні педагогічні умови проектування змісту професійно-технічної освіти на ідеях компетентісної концепції: забезпечення підпорядкованості різних

© І. А. Мося, 2015